

ANDER WERK VAN PAUL AUSTER

De New York-trilogie

Maanpaleis

Mr. Vertigo

Timboektoe

Orakelnacht

Onzichtbaar

Sunset Park

Verzamelde non-fictie

Dag/Nacht

Winterlogboek

Bericht vanuit het innerlijk

Levenswerk

Paul Auster

4321

VERTAALD DOOR
RONALD VLEK

2017

DE BEZIGE BIJ
AMSTERDAM | ANTWERPEN

De vertaler ontving voor deze vertaling een werkbeurs van het
Nederlands Letterenfonds

Nederlands
letterenfonds
dutch foundation
for literature

‘Le sourd et l’aveugle’ in *Capitale de la douleur*,
Paul Éluard © Editions Gallimard, 1926.
Gebruikt met toestemming van Editions Gallimard.

‘Au bout du monde’ in *Fortunes*, Robert Desnos © Editions Gallimard, 1942.
Gebruikt met toestemming van Editions Gallimard.

Copyright © 2017 Paul Auster
Copyright Nederlandse vertaling © 2017 Ronald Vlek
Oorspronkelijke titel *4321*
Oorspronkelijke uitgever Henry Holt and Company, New York
Omslagontwerp Brigitte Slangen
Omslagillustratie © Herbert Gehr / Contributor / Hollandse Hoogte
Foto auteur Lotte Hansen
Vormgeving binnenwerk Perfect Service
Druk Bariet, Meppel
ISBN 978 90 234 6260 6
NUR 302

debezigebij.nl

Voor Siri Hustvedt

1.0

Volgens de familieoverlevering vertrok Fergusons grootvader te voet uit zijn geboorteplaats Minsk met honderd roebel in de voering van zijn jasje genaaid, reisde in westelijke richting via Warschau en Berlijn naar Hamburg en boekte daar vervolgens passage op de Keizerin van China, een schip dat in zware winterstormen de Atlantische Oceaan overstak en op de eerste dag van de twintigste eeuw de haven van New York binnenvoer. In afwachting van zijn ondervraging door de immigratiedienst knoopte hij een gesprek aan met een andere Russische jood. De man zei tegen hem: *Vergeet de naam Reznikov. Daar kom je hier nergens mee. Je moet een Amerikaanse naam hebben voor je nieuwe leven in Amerika, iets wat lekker Amerikaans klinkt.* Omdat Engels in 1900 nog een vreemde taal was voor Isaac Reznikov, vroeg hij zijn oudere, ervarener landgenoot om een suggestie. *Zeg maar dat je Rockefeller heet*, zei de man. Dan zit je altijd goed. Er ging een uur voorbij, toen nog een, en tegen de tijd dat de negentienjarige Reznikov plaatsnam voor zijn ondervraging door de immigratiedienst, was hij de naam die de man hem had gezegd op te geven alweer vergeten. *Uw naam?* vroeg de man van de immigratiedienst. Terwijl hij zich uit frustratie voor het hoofd sloeg, flapte de vermoeide immigrant er in het Jiddisch uit: *Ich hob fargesn!* En zo kwam het dat Isaac Reznikov zijn nieuwe leven in Amerika begon als Ichabod Ferguson.

Het viel hem zwaar, vooral in het begin, maar ook toen het niet meer het begin was, ging er nooit iets zoals hij het zich in zijn nieuwe vaderland had voorgesteld. Het was wel zo dat hij vlak na zijn zesentwintigste verjaardag een vrouw wist te vinden, en het was ook zo dat deze vrouw, Fanny, geboren Grossman, hem drie flinke en gezonde zoons schonk, toch bleef het leven een gevecht voor Fergusons grootvader, vanaf de dag dat hij van de boot stapte tot aan de nacht van 7 maart 1923, waarin hij op tweeënveertigjarige leeftijd ontijdig en

onverwacht aan zijn eind kwam doordat hij in Chicago werd doodgeschoten bij een overval op het lederwarenmagazijn waar hij als nachtwaker tewerk was gesteld.

Er bestaan geen foto's van hem, maar volgens zeggen was hij een grote man met een sterke rug en kolenschoppen van handen, zonder enige scholing of vakkennis, de typische nog van niets wetende nieuwkomer. Op zijn eerste middag in New York kwam hij toevallig een straatventer tegen die de roodste, de rondste, de schitterendste appels te koop had die hij ooit had gezien. Omdat hij de verleiding niet kon weerstaan kocht hij er een en zette er gretig zijn tanden in. In plaats van de zoetheid die hij verwacht had, was de smaak bitter en vreemd. Erger nog, de appel was misselijkmakend zacht, en toen hij eenmaal door de schil heen had gebeten, droop het binnenste van de vrucht in een bleekrode, met tientallen korrelige zaadjes doorspekte vloed over de voorkant van zijn jasje. Dat was zijn eerste indruk van de Nieuwe Wereld, zijn eerste nooit meer te vergeten kennismaking met een Jerseytomaat.

Geen Rockefeller dus, maar een breedgeschouderde werkman, een Hebreeuwse reus met een bespottelijke naam en twee rusteloze voeten die zijn geluk beproefde in Manhattan en Brooklyn, in Baltimore en Charleston, in Duluth en Chicago, onder meer als dokwerker, tankermatroos op de Grote Meren, dierenoppasser bij een rondreizend circus, arbeider aan de lopende band in een conservenfabriek, vrachtwagenchauffeur, greppelgraver en nachtwaker. Ondanks al zijn inspanningen verdiende hij nooit meer dan een grijpstuiver, en daarom waren de enige zaken die de arme Ike Ferguson zijn vrouw en drie jongens naliet de verhalen die hij hun had verteld over de wederwaardigheden uit zijn jeugdige zwerversleven. Op lange termijn zijn verhalen waarschijnlijk niet minder waard dan geld, maar op korte termijn hebben ze ontegenzeggelijk hun beperkingen.

Het lederwarenbedrijf trof een kleine regeling voor Fanny bij wijze van schadeloosstelling voor haar verlies, en vervolgens vertrok ze met de jongens uit Chicago en verhuisde naar Newark, New Jersey, op uitnodiging van de familie van haar man, die haar tegen een nominale maandhuur de bovenverdieping van hun huis in de Central Ward aanbood. Haar zoons waren veertien, twaalf en negen. Louis, de oudste, was inmiddels al lang Lew geworden. Aaron, de middelste, was

zich Arnold gaan noemen nadat hij in Chicago één keer te vaak op het schoolplein was afgerost, en Stanley van negen stond overal bekend als Sonny. Om de eindjes aan elkaar te knopen deed hun moeder voor andere mensen de was en verstellde ze kleren, maar al gauw droegen ook de jongens een steentje bij aan de huishoudpot, ieder door middel van een baantje na schooltijd, ieder door elke cent die ze verdienden aan hun moeder te geven. Het waren zware tijden, en de dreiging van armoede vulde de kamers van het appartement als een dichte, ondoorzichtige mist. Er viel niet aan de angst te ontkomen, en een voor een namen de drie jongens geleidelijk aan de duistere ontologische conclusie van hun moeder over aangaande het doel van het leven. Werken of omkomen van honger. Werken of het dak boven je hoofd kwijtraken. Werken of sterven. Voor het gezin Ferguson bestond het vage begrip één-voor-allen-en-allen-voor-één niet. In hun wereld was het allen-voor-allen – of niets.

Ferguson was nog geen twee toen zijn grootmoeder stierf, en dat hield in dat hij geen bewuste herinneringen aan haar bewaarde, maar volgens de familieverhalen was Fanny een lastige en labiele vrouw, die zich gemakkelijk verloor in woeste schreeuwpartijen en manische, onbeheersbare huilbuien, die haar jongens met een bezem sloeg als ze zich hadden misdragen en in sommige winkels niet meer welkom was vanwege haar hardnekkige gewoonte om af te dingen. Niemand wist waar ze geboren was, maar het verhaal ging dat ze als veertienjarige weeskind in New York was beland en enkele jaren op een zolderkamertje zonder ramen aan de Lower East Side had verbleven waar ze hoeden had gemaakt. Fergusons vader, Stanley, sprak zelden over zijn ouders tegen zijn zoon, reageerde slechts met uiterst vage, korte, omzichtige antwoorden op de vragen van zijn zoon, en wat de jonge Ferguson aan informatie over zijn grootouders van vaderskant aan de weet wist te komen kwam vrijwel uitsluitend van zijn moeder, Rose, veruit de jongste van de drie tweede-generatie-Ferguson-schoonzusters, en die had haar informatie op haar beurt weer grotendeels van Millie, de vrouw van Lew, iemand met een voorliefde voor achterklap die getrouwd was met een man die heel wat minder gesloten en aanzienlijk spraakzamer was dan zowel Stanley als Arnold. Toen Ferguson achttien was, vertelde zijn moeder een van de verhalen van Millie aan hem door, een verhaal dat als niet meer dan een gerucht werd gepre-

senteerd, als een onbewezen vermoeden dat mogelijk waar kon zijn geweest – maar ook weer niet. Volgens wat Lew aan Millie had verteld, of wat Millie gezegd had dat hij haar had verteld, was er nog een vierde Ferguson-telg geweest, een meisje dat drie of vier jaar na Stanley geboren was, in de periode waarin het gezin zich in Duluth had gevestigd en Ike werk zocht als matroos op de Grote Meren, een periode van maanden waarin het gezin in extreme armoede leefde, en omdat Ike weg was toen Fanny het kind ter wereld bracht, en omdat het in Minnesota en midden in de winter was, een uitzonderlijk koude winter in een uitzonderlijk koude omgeving, en omdat het huis dat ze bewoonden slechts werd verwarmd door één enkel op hout gestookt fornuis, en omdat er toen ook al zo weinig geld was dat Fanny en de jongens zich met één maaltijd per dag moesten behelpen, had de gedachte om voor nog een kind te moeten zorgen haar met zoveel angst vervuld dat ze haar pasgeboren dochttertje had verdronken in de badkuip.

Als Stanley al weinig over zijn ouders tegen zijn zoon zei, dan zei hij ook niet veel over zichzelf. Dat maakte het voor Ferguson moeilijk om een duidelijk beeld te krijgen van hoe zijn vader was geweest als jongen, als jongeling, als jongeman, of als wat dan ook, voordat hij twee maanden na zijn dertigste verjaardag met Rose was getrouwd. Uit losse opmerkingen die af en toe over zijn vaders lippen kwamen, wist Ferguson niettemin wel zoveel op te maken als dat Stanley vaak was gepest en getreiterd door zijn oudere broers, dat hij als de jongste van de drie en dus ook degene die het minste deel van zijn kindertijd een nog in leven zijnde vader had meegemaakt, het nauwst met Fanny verbonden was, dat hij een ijverige leerling was geweest en onbetwist de sportiefste was van de drie broers, dat hij in het footballteam had gespeeld en de vierhonderd meter had gelopen voor het atletiekteam van Central High, dat zijn aanleg voor elektronica hem er in de zomer na zijn eindexamen in 1932 toe had gebracht om een kleine radioreparatiewerkplaats te beginnen (*een bedompt hok in Academy Street in het centrum van Newark*, zoals hij het noemde, *amper groter dan een schoenpoetsersplek*), dat zijn rechteroog op zijn elfde beschadigd was door een van zijn moeders razende bezemuitvallen (waardoor hij half blind was geraakt en tijdens de Tweede Wereldoorlog nooit voor militaire dienst was opgeroepen), dat hij zijn bijnaam Sonny had verafschuwd en meteen had laten vallen zodra hij van school was

gekomen, dat hij graag danste en tenniste, dat hij nooit een woord zei tegen zijn broers, hoe onheus of minachtend ze hem ook behandel- den, dat hij in zijn jeugd na schooltijd een krantenwijk had gehad, dat hij serieus had overwogen om rechten te gaan studeren, maar het idee door gebrek aan financiële middelen had laten varen, dat hij toen hij in de twintig was, bekendstond als een charmeur en tientallen jonge joodse vrouwen had ingepalmd zonder er ooit met een te hebben wil- len trouwen, dat hij in de jaren dertig diverse tochtjes naar Cuba had gemaakt toen Havana nog de meest verdorven stad van het westelijk half- rond was, dat het zijn grootste ambitie in het leven was om miljo- nair te worden, iemand die net zo rijk was als Rockefeller.

Zowel Lew als Arnold trouwde toen hij begin twintig was, beiden vastbesloten om zich zo snel mogelijk te bevrijden van Fanny's ge- stoorde huishouden, te ontsnappen aan de krijsende koningin die al sinds de dood van hun vader in 1923 over huize Ferguson heerste, maar Stanley, een tiener nog toen zijn broers hun biesen pakten, had geen andere keus dan te blijven. Hij was immers net van school, maar vervolgens verstreken de jaren, het ene na het andere, elf jaar lang, en bleef hij nog steeds, deelde hij tijdens de Grote Depressie en de eerste helft van de oorlog nog steeds op een onverklaarbare manier dezelf- de bovenverdieping met Fanny, misschien dat hij er bleef hangen uit gemakzucht of luiheid, misschien door een bepaald plichtsbesef of schuldgevoel ten opzichte van zijn moeder, of misschien wel door al die dingen samen, dingen die het hem onmogelijk maakten zichzelf ergens anders te zien wonen. Lew en Arnold kregen allebei kinderen, maar Stanley leek ermee tevreden om te blijven sporten en het groot- ste deel van zijn energie te steken in het uitbouwen van zijn zaak tot een grotere, en omdat hij geen enkele neiging vertoonde om te trou- wen, en hoewel hij zich door de tweede helft van de twintig danste en hij al op de drempel van de dertig stond, toch leek er weinig twijfel aan te bestaan dat hij de rest van zijn leven vrijgezel zou blijven. Toen, in oktober 1943, nog geen week nadat het Amerikaanse Vijfde Leger Napels op de Duitsers had veroverd, midden in die hoopvolle perio- de toen de oorlog eindelijk ten gunste van de geallieerden begon te keren, maakte Stanley bij een blind date kennis met de eenentwintig- jarige Rose Adler, en stierf de bekoring van een levenslang vrijgezel- len bestaan een snelle en definitieve dood.

Zo mooi was ze, Fergusons moeder, zo aantrekkelijk met haar grijsgroene ogen en haar lange bruine haar, zo spontaan, zo levendig en goedlachs, zo fraai gevormd met de een meter achtenzestig die haar was toebedeeld, dat Stanley, bij de eerste handdruk die hij met haar wisselde, de afstandelijke en gewoonlijk vrijgevochten Stanley, de negenentwintigjarige Stanley die nog nooit door het liefdesvuur was verteerd, zichzelf ten overstaan van Rose voelde verschrompelen, alsof alle lucht uit zijn longen was gezogen en hij nooit meer zou kunnen ademen.

Ook zij was het kind van immigranten, een in Warschau geboren vader en een in Odessa geboren moeder, die beiden al voor hun derde levensjaar naar Amerika waren gekomen. De Adlers waren dan ook beter geassimileerd dan de Fergusons, en in de stemmen van de ouders van Rose had ook nooit iets van een accent doorgeklonken. Ze waren in Detroit en Hudson, New York, opgegroeid, en het Jiddisch, Pools en Russisch van hun ouders had plaatsgemaakt voor een vloeiend, idiomatisch Engels, terwijl de vader van Stanley tot op de dag van zijn dood nog had geworsteld om zich zijn tweede taal eigen te maken, en zelfs nu, in 1943, bijna een halve eeuw verwijderd van hun oorsprong in Oost-Europa, las zijn moeder nog steeds de *Jewish Daily Forward* in plaats van de Amerikaanse kranten, en drukte ze zich uit in een vreemd mengelmoesje dat haar zoons als Jengels betitelden, een nagenoeg onverstaanbaar taaltje dat in vrijwel elke zin die uit haar mond kwam Jiddisch met Engels vermengde. Dat was één essentieel onderscheid tussen de voorzaten van Rose en Stanley, maar nog belangrijker dan de vraag in welke mate hun ouders zich aan het Amerikaanse leven hadden aangepast, was die van het geluk. De ouders en grootouders van Rose hadden zich weten te onttrekken aan alle rampspoeden waardoor de ongelukkige Fergusons waren bezocht, en hun verleden kende geen magazijnmoorden, geen bittere, wanhopige armoede, geen in bad verdronken kinderen. De grootvader in Detroit was kleermaker geweest, die in Hudson kapper, en hoewel het snijden van kleding noch het snijden van haar het soort werk was dat de weg naar rijkdom en maatschappelijk succes opende, zorgde het wel voor een inkomen dat vast genoeg was om brood op de plank te hebben en je kinderen te kleden.

De vader van Rose, Benjamin, afwisselend bekend als Ben en Benjy,

verliet Detroit in 1911, op de dag dat hij zijn middelbare school had afgerond, en trok vandaar naar New York, waar een ver familielid een baantje voor hem had geregeld als winkelbediende bij een kledingzaak in het hart van de stad, maar de jonge Adler gaf er al na twee weken de brui aan, in de overtuiging dat het lot hem niet had voorbestemd om zijn korte tijd op aarde te verdoen met het verkopen van herensokken en herenondergoed, en tweeëndertig jaar later, nadat hij actief was geweest als handelsreiziger in schoonmaakmiddelen, distributeur van grammofoonplaten, soldaat in de Eerste Wereldoorlog, autoverkoper en mede-eigenaar van een tweedehands autohandel in Brooklyn, verdiende hij nu zijn geld als één derde eigenaar van een makelaarskantoor in Manhattan, met een inkomen dat ruim genoeg was om met zijn gezin in 1941 van Crown Heights in Brooklyn naar een nieuw pand in West Fifty-eighth Street te verhuizen, een halfjaar voordat Amerika zich in de oorlog mengde.

Volgens wat Rose verteld was, hadden haar ouders elkaar ontmoet bij een zondagse picknick ergens buiten New York, niet ver van het huis van haar moeder in Hudson, en waren de twee binnen een halfjaar (november 1919) getrouwd. Zoals Rose haar zoon later zou toevertrouwen, had het huwelijk haar altijd verbaasd, omdat ze zelden twee mensen had gezien die slechter bij elkaar hadden gepast dan haar ouders, en was het feit dat het huwelijk meer dan veertig jaar standhield ongetwijfeld een van de grootste mysteries in de annalen der menselijke verbintenissen. Benjy Adler was een goed van de tongriem gesneden wijsneus, een sjoemelende intrigant met honderden-één plannetjes, een moppentapper, een streber die altijd in het middelpunt van de belangstelling wilde staan, en uitgerekend hij viel op die zondagmiddagse picknick ergens buiten New York voor een bedeesde muurbloem van een vrouw die Emma Bromowitz heette, een mollig meisje met grote borsten van drieëntwintig met een inbleke huid en een grote bos rood haar, zo maagdelijk, zo onervaren, zo victoriaans in haar voorkomen, dat je alleen maar naar haar hoefde te kijken om tot de slotsom te komen dat haar lippen nog nooit door die van een man waren beroerd. Het leek volstrekt onwaarschijnlijk dat ze ooit zouden trouwen, alles wees erop dat ze gedoemd waren tot een leven van strijd en onbegrip, maar trouwen deden ze, en al kostte het Benjy moeite om Emma trouw te blijven nadat hun dochters waren

geboren (Mildred in 1920, Rose in 1922), toch behield zij haar plekje in zijn hart, en kon ze, hoewel steeds weer onrecht aangedaan, het nimmer opbrengen om zich tegen hem te keren.

Rose aanbad haar oudere zus, maar het kan niet worden gezegd dat het omgekeerd ook zo was, want de eerstgeboren Mildred had als vanzelfsprekend haar van god gegeven plaats als prinses van het gezin ingenomen, en de kleine rivale die ten tonele was verschenen diende geleerd te worden – zo nodig steeds opnieuw – dat er maar één troon was in huize Adler op Franklin Avenue, één troon en één prinses, en dat elke poging om die troon te bestijgen met een oorlogsverklaring zou worden beantwoord. Dat wil niet zeggen dat Mildred overdreven vijandig tegenover Rose stond, maar haar vriendelijkheden werden bemeten in theelepeltjes, niet meer dan zoveel vriendelijkheid per minuut, uur, of maand, en altijd vermengd met een snufje hooghartige laatdunkendheid, zoals het iemand van haar koninklijke statuur paste. Kille en afstandelijke Mildred; hartelijke, overgevoelige Rose. Toen de meisjes twaalf en tien waren, was al duidelijk dat Mildred een uitzonderlijk verstand had, dat haar succes op school niet slechts het resultaat was van hard werken maar van superieure intellectuele gaven, en hoewel Rose slim genoeg was en alleszins respectabele cijfers behaalde, was ze toch niet meer dan gemiddeld vergeleken bij haar zus. Zonder haar beweegredenen te begrijpen, zonder er ook maar één keer bewust over na te denken of een plan op te stellen, hield Rose geleidelijk aan op zich met Mildred te meten, want ze wist intuïtief dat een poging om haar zuster naar de kroon te steken slechts op een mislukking kon uitlopen, en dat ze, wilde ze ooit iets van geluk vinden, daarom een andere weg zou moeten kiezen.

Ze vond de oplossing in werk, in een streven zich een plek te verwerven door haar eigen geld te verdienen, en zodra ze veertien was geworden en daarmee oud genoeg om een werkvergunning aan te vragen, vond ze haar eerste baantje, dat al snel leidde tot een hele reeks andere baantjes, en toen ze zestien was, had ze inmiddels overdag een volledige baan en ging ze 's avonds naar school. Laat Mildred zich maar terugtrekken in het klooster van haar met boeken beklede hersenen, laat haar maar naar de universiteit zweven en alle boeken lezen die er de afgelopen tweeduizend jaar zijn geschreven, maar wat Rose wilde, en waar Rose thuishoorde, dat was de echte wereld,

de drukte en het rumoer van New York, het gevoel voor zichzelf op te komen en haar eigen weg te zoeken. Net als de onverschrokken, scherpzinnige heldinnen in de films die ze twee of drie keer per week zag, de eindeloze stoet van studioproducties met sterren als Claudette Colbert, Barbara Stanwyck, Ginger Rogers, Joan Blondell, Rosalind Russell en Jean Arthur, stortte ze zich in de rol van jonge, vastbesloten carrièrevrouw en omarmde ze die alsof ze in haar eigen film speelde, *The Rose Adler Story*, die lange, oneindig complexe film die nog pas halverwege de eerste spoel was, maar al grote dingen beloofde voor de jaren die nog komen gingen.

Toen ze in oktober 1943 Stanley ontmoette, was ze al twee jaar werkzaam bij een portretfotograaf die Emanuel Schneiderman heette en een studio had in West Twenty-seventh Street, vlak bij Sixth Avenue. Rose was begonnen als receptioniste, annex secretaresse, annex boekhoudster, maar toen Schneidermans assistent-fotograaf in juni 1942 het leger in ging, had Rose hem vervangen. De oude Schneiderman was toen al halverwege de zestig, een Duits-joodse immigrant die na de Eerste Wereldoorlog met zijn vrouw en twee zoons naar New York was gekomen, een humeurige man die bij vlagen nors kon zijn en dan heel bot en beledigend werd, maar in de loop van de tijd schoorvoetend een grote genegenheid voor de knappe Rose had opgevat, en omdat hij heel goed wist hoe aandachtig ze hem al vanaf het begin bij zijn werkzaamheden had gadegeslagen, besloot hij haar als leerling-assistente aan te nemen en haar alles wat hij wist te leren van camera's, belichting en het ontwikkelen van films – de complete kunst van zijn metier. Voor Rose, die tot dan toe nooit precies had geweten welke kant ze op wilde, die verschillende kantoorbaantjes had gehad voor het loon dat daarbij hoorde, maar ook weinig meer, dat wil zeggen, zonder enige hoop op innerlijke voldoening, voelde het alsof ze opeens bij toeval haar roeping had gevonden – niet weer zomaar een baantje, maar een nieuwe manier van in het leven staan: in de gezichten van anderen kijken, elke dag meer gezichten, elke ochtend en middag weer andere gezichten, elk gezicht weer anders dan alle andere, en Rose begreep al snel dat ze dat kijken naar anderen geweldig vond, en dat ze dit werk nooit moe zou worden, kon worden.

Stanley werkte nu samen met zijn broers, die ook alle twee vrijgesteld waren van militaire dienst (platvoeten en verminderd ge-

zichtsvermogen), en na diverse aanpassingen en uitbreidingen was de in 1932 begonnen radioreparatiewerkplaats uitgegroeid tot een flinke zaak in meubels en elektrische apparaten op Springfield Avenue, met alle lokmiddelen en foefjes die de moderne Amerikaanse detailhandel te bieden had van dien: afbetalingsregelingen, drie-kopen-twee-betalen-acties, tweemaal per jaar uitverkoop, adviesservice voor pasgetrouwden, en speciale feestaanbiedingen. Arnold had zich als eerste bij hem gemeld, de stuntelige, niet al te slimme middelste broer die al diverse baantjes in de verkoop was kwijtgeraakt en grote moeite had om zijn vrouw Joan en hun drie kinderen te onderhouden, en een paar jaar daarna had ook Lew zich bij de kudde gevoegd, niet omdat hij enige belangstelling voor meubels of elektrische apparaten had, maar omdat Stanley net voor de tweede keer in vijf jaar zijn gokschulden had betaald en hem als teken van vertrouwen en schuldbewustzijn verplicht had ook in de zaak te komen, met dien verstande dat elke onwil van Lews kant zou inhouden dat hij de rest van zijn leven geen cent meer van hem zou krijgen. Zo was de zaak geboren die als 3 Brothers Home World naar buiten trad, maar in wezen onder directie stond van één broer, Stanley, de jongste en meest ambitieuze van Fanny's zoons, die vanuit een tegendraadse maar onbetwistbare overtuiging dat familietrouw boven alle andere menselijke eigenschappen ging, bereid was geweest de last op zich te nemen van zijn beide mislukte broers, die hem vervolgens hun dankbaarheid toonden door herhaaldelijk te laat op het werk te verschijnen, briefjes van tien en twintig uit de kassa te pikken als ze weer eens blut waren, en in de warme maanden na de lunch de benen te nemen om te gaan golfen. Als Stanley zich al aan hun daden stoorde, dan klaagde hij nooit, want universele wetten verboden het om te klagen over broers, en al kwam de winst van Home World iets lager uit dan zonder de salariskosten van Lew en Arnold het geval zou zijn geweest, toch schreef de zaak nog stevige zwarte cijfers, en was de oorlog over een jaar of twee eenmaal afgelopen, dan zou het beeld zelfs nog rooskleuriger worden, omdat dan de televisies erbij kwamen en de broers de eersten in de straat zouden zijn die ze verkochten. Nee, Stanley was nog geen rijk man, maar zijn inkomen nam nu al enige tijd gestaag toe, en toen hij op die avond in oktober 1943 Rose ontmoette, was hij er zeker van dat de mooiste tijd nog moest komen.

Anders dan Stanley was Rose al eens door het vuur van de harts-tochtelijke liefde verteerd. Zonder de oorlog die haar die liefde had afgenomen, zouden de twee elkaar nooit hebben ontmoet, want dan zou ze al ver voor die avond in oktober met een ander getrouwd zijn geweest. Maar de jongeman met wie ze verloofd was geweest, David Raskin, de in Brooklyn geboren toekomstige arts die op haar zeventiende in haar leven was verschenen, was bij een oefening voor zijn basistraining in Fort Benning, Georgia, om het leven gekomen als gevolg van een onverklaarbare explosie. Het nieuws had Rose in augustus 1942 bereikt en ze had vervolgens vele maanden gerouwd, afwisselend gevoelloos en ontroostbaar, leeg, wanhopig, half gek van verdriet, de oorlog vervloekend als ze het 's nachts uitschreeuwde in haar kussen, niet bij machte om het feit te aanvaarden dat David haar nooit meer zou aanraken. Het enige wat haar in die maanden overeind hield, was haar werk bij Schneiderman, dat haar iets van verlichting bood, iets van plezier, een reden om 's morgens haar bed uit te komen, maar ze had geen zin om zich onder de mensen te begeven, geen belangstelling voor andere mannen, wat haar leven terugbracht tot een kale sleur van werk, huis, en bioscoopbezoekjes met haar vriendin Nancy Fein. Maar stukje bij beetje was Rose zich, met name de laatste twee, drie maanden, weer bij elkaar gaan rapen, had ze bijvoorbeeld weer ontdekt dat eten ergens naar smaakte als je het in je mond stopte, en dat als de regen neerdaalde in de stad die niet enkel op haar neerdaalde, dat iedere man en vrouw en ieder kind over dezelfde plassen moest springen als zij. Nee, ze zou nooit meer over Davids dood heen komen, hij zou altijd de verholen geest blijven die naast haar liep terwijl ze de toekomst in strompelde, maar vierentwintig was te jong om het leven de rug toe te keren, en ze wist dat als ze geen moeite deed om de wereld weer te betreden ze zou ineenschrompelen en sterven.

Het was Nancy Fein die de blind date met Stanley voor haar regelde, de snedige, grappige Nancy met haar grote tanden en haar dunne armen, die al vanaf hun kinderjaren samen in Crown Heights haar beste vriendin was. Nancy had Stanley ontmoet op een weekenddansfeest in de Catskills, een van die drukbezochte feesten voor de ongebonden maar actief op zoek zijnde jonge joden uit de stad, *de koosjere vleesmarkt*, zoals Nancy het noemde, en terwijl Nancy zelf

niet actief op zoek was (ze was verloofd met een in de Stille Oceaan gestationeerde soldaat die zich volgens de laatste berichten nog steeds onder de levenden bevond), was ze voor de lol met een vriendin meegegaan en had ze zomaar een paar keer gedanst *met een vent uit Newark die Stanley heette*. Hij wilde haar nog eens terugzien, zei Nancy, maar toen ze hem vertelde dat ze haar maagdelijkheid al voor iemand anders bewaarde, had hij geglimlacht, een keurige buiging gemaakt en net willen weglopen toen ze over haar vriendin Rose was begonnen, Rose Adler, *het mooiste meisje aan deze kant van de Donau en de liefste aan deze kant van overal en nergens*. Zo dacht Nancy oprecht over Rose, en toen Stanley had begrepen dat ze meende wat ze zei, had hij haar laten weten die vriendin van haar graag eens te willen ontmoeten. Nancy verontschuldigde zich bij Rose dat ze haar naam had genoemd, maar Rose haalde haar schouders op in de wetenschap dat Nancy het niet kwaad bedoeld had, en vroeg vervolgens: En hoe is hij? In de woorden van Nancy was Stanley Ferguson ongeveer een meter tachtig, knap, een tikkeltje oud, omdat bijna dertig al oud was in haar eenentwintigjarige ogen, had hij een eigen zaak die kennelijk goed liep, was hij charmant, beleefd en kon hij geweldig dansen. Toen Rose al die informatie eenmaal verwerkt had, zweeg ze enkele ogenblikken, overwegend of ze al aan de uitdaging van een blind date toe was, en toen, midden in die afweging, drong het opeens tot haar door dat David al een jaar dood was. Leuk of niet, het moment was aanbroken om de blik weer te verruimen. Ze keek Nancy aan en zei: Ik moest die Stanley Ferguson maar eens ontmoeten, vind je niet?

Jaren later, toen Rose haar zoon over de gebeurtenissen van die avond vertelde, liet ze de naam van het restaurant weg waar ze met Stanley had afgesproken te gaan eten. Toch meende Ferguson dat als zijn geheugen hem niet in de steek liet het ergens in hartje Manhattan geweest was, East Side of West Side, maar een chique tent met gedekte tafels en obers met strikjes in korte zwarte jaszjes, en dat hield in dat Stanley haar bewust had willen imponeren, had willen laten zien dat hij zich uitspattingen als deze kon veroorloven wanneer hij maar wilde, en ja, ze had hem fysiek aantrekkelijk gevonden, ze was ondersteboven geweest van de manier waarop hij danste, van de gratie en de soepelheid van zijn bewegingen, maar ook van zijn handen, van de omvang en de kracht van zijn handen, die waren haar meteen opge-

vallen, en van de kalme, niet opdringerige ogen die haar voortdurend hadden aangekeken, bruine ogen, groot noch klein, onder de dikke zwarte wenkbrauwen. Omdat ze zich niet bewust was geweest van de enorme indruk die ze op haar verrukte disgenoot had gemaakt, van de handdruk die tot de complete ontregeling van Stanleys innerlijke wezen had geleid, had het haar lichtelijk teleurgesteld dat hij tijdens het eerste deel van de maaltijd zo weinig zei, en daarom had ze hem voor een uitzonderlijk verlegen iemand gehouden, wat strikt genomen niet zo was. Omdat ze zelf zenuwachtig was geweest en omdat Stanley er het grootste deel van de tijd het zwijgen toe had gedaan, had zij uiteindelijk voor hen allebei gepraat, dat wil zeggen, had ze te veel gepraat, en had ze naarmate de minuten wegtikten een steeds grotere afkeer van zichzelf gekregen vanwege dat alsmaar doorraten als een leeghoofdige kletskaus, had ze bijvoorbeeld hoog van haar zuster opgegeven, hem verteld wat een geniaal studente Mildred was, afgelopen juni summa cum laude geslaagd op Hunter en nu voor haar eerste jaar op Columbia aangemeld, de enige vrouw op de faculteit Engels, een van maar drie joden, stel je voor hoe trots de familie was, en ze had de familie nog niet genoemd of ze was al over haar oom Archie begonnen, de jongste broer van haar vader, Archie Adler, die keyboard speelde in het Downtown Quintet dat momenteel optrad in Moe's Hideout in Fifty-second Street, en dat het zo inspirerend was om een muzikant in de familie te hebben, een artiest, een vrijgevochten iemand die aan andere dingen dan geld verdienen dacht, ja, ze was dol op haar oom Archie, hij was verreweg haar meest geliefde familielid, en toen was ze, onvermijdelijk, over haar werk bij Schneiderman begonnen, had alle dingen opgenoemd die hij haar de afgelopen anderhalf jaar had geleerd, de knorrige, vuilbekkende Schneiderman, die haar op zondagmiddag weleens naar de Bowery meenam, op zoek naar oude drankorgels en zwervers, geknakte figuren met witte baarden en lange witte haren, schitterende koppen, de koppen van oude profeten en koningen, en dan gaf Schneiderman die mensen geld om naar de studio te komen om voor hem te poseren, meestentijds in kostuum, de oude mannen uitgedost met tulbanden, lange gewaden en fluwelen mantels, net zoals Rembrandt de schlemielen van het zeventiende-eeuwse Amsterdam had uitgedost, en dat was het licht dat ze bij die mannen gebruikten, het licht van Rembrandt, licht en don-

ker samen, diepe schaduw, een en al schaduw met een flauwe toets van licht, en Schneiderman had inmiddels voldoende vertrouwen in haar om haar zelf de belichting te laten regelen, ze had zelf al enkele tientallen van die portretten gemaakt, en toen had ze het woord *chiaroscuro* gebruikt, en begrepen dat Stanley geen idee had waar ze het over had, dat ze wat hem betrof net zo goed Japans had kunnen spreken, maar toch was hij haar blijven aankijken, haar blijven aanhoren, in stille vervoering, als door de bliksem getroffen.

Het was een beschamende vertoning, had ze het gevoel gehad, heel gênant. Gelukkig was haar monoloog onderbroken door de komst van het hoofdgerecht, en dat had haar enkele ogenblikken gegeven om haar gedachten te ordenen, en toen ze aan het eten begonnen (gerecht onbekend), was ze weer voldoende tot rust gekomen om te beseffen dat haar onkarakteristieke geratel een scherm was geweest om te voorkomen dat ze over David moest praten, want dat was het enige onderwerp waar ze het niet over wilde hebben, weigerde te hebben, en daarom had ze zo belachelijk veel moeite gedaan om te verhinderen dat haar wond weer werd opengereten. Stanley Ferguson had er niets mee te maken. Hij had een fatsoenlijk iemand geleden, en het was niet zijn schuld dat hij voor de dienst was afgekeurd, dat hij hier in het restaurant zat in zijn fraai gesneden burgerpak in plaats van ergens ver weg op een of ander slagveld door de modder te kruipen of zich bij een trainingsoefening te laten opblazen. Nee, het was niet zijn schuld, en het zou harteloos van haar zijn om hem te verwijten dat hij gespaard was, en toch, hoe had ze die vergelijking niet kunnen maken, hoe had ze zich niet kunnen afvragen waarom deze man nog leefde en David dood was?

Desondanks was het etentje redelijk goed verlopen. Toen Stanley eenmaal over de eerste schok heen was en weer adem kon halen, bleek hij allervriendelijkst, niet vol van zichzelf zoals zoveel mannen, maar attent en welgemanierd, niet meteen een groot genie misschien, maar iemand die ontvankelijk was voor humor, die zelfs lachte als ze iets zei wat ook maar enigszins grappig was, en toen hij over zijn werk en zijn toekomstplannen begon, was het Rose duidelijk dat hij iets degelijks over zich had, iets betrouwbaars. Jammer dat hij een zakenman was met geen enkele belangstelling voor Rembrandt of voor fotografie, maar hij was in elk geval voor Roosevelt (essentieel) en leek eerlijk

genoeg om te erkennen dat hij van een heleboel dingen weinig of niets af wist, met inbegrip van zeventiende-eeuwse schilderkunst en de kunst van het fotograferen. Ze mocht hem wel. Ze vond het prettig om bij hem te zijn, maar al bezat hij de meeste eigenschappen van een zogeheten goede partij, toch wist ze dat ze nooit voor hem kon vallen op de manier zoals Nancy hoopte. Na de maaltijd in het restaurant hadden ze een halfuur over de trottoirs van Manhattan gezworven, waren ze even bij Moe's Hideout naar binnen gewipt voor een drankje, waar ze naar oom Archie hadden gezwaaid die de toetsen van zijn piano bewerkte (hij had met een brede lach en een knipoog gereageerd), en toen had Stanley haar weer teruggebracht naar het appartement van haar ouders in West Fifty-eighth Street. Hij was samen met haar naar boven gegaan in de lift, maar ze had hem niet mee naar binnen gevraagd. Toen ze ten afscheid haar hand had uitgestoken (bij voorbaat al behendig de kans op een mogelijke kus omzeilend), had ze hem bedankt voor de gezellige avond, de deur opengedaan en was ze naar binnen gestapt, er nagenoeg van overtuigd dat ze hem nooit meer zou zien.

Bij Stanley lag dat uiteraard anders, dat was al zo vanaf het eerste moment van die eerste afspraak, en omdat hij niets wist van David Raskin en van het verdriet in Roses hart, meende hij snel te moeten handelen, want een meisje als Rose was er niet een dat lang onbezet zou blijven, de mannen zwermde ongetwijfeld om haar heen, ze was onweerstaanbaar, alles aan haar straalde gratie, schoonheid en goedheid uit, en voor het eerst van zijn leven nam Stanley zich voor het onmogelijke na te streven, de steeds groter wordende schare bewonderaars van Rose te verslaan en haar voor zich alleen te winnen, omdat dit de vrouw was die hij vast voornemens was te trouwen, en als het niet Rose was die zijn vrouw werd, dan werd het niemand.

In de daaropvolgende maanden belde hij haar vaak, niet vaak genoeg om hinderlijk te worden, maar regelmatig, volhardend, met onverminderde vasthoudendheid, en zo meende hij zijn rivalen te overvleugelen met wat hij voor strategisch vernuft hield, maar de waarheid was dat er geen serieuze rivalen in beeld waren, enkel twee of drie anderen aan wie Nancy haar na haar ontmoeting met Stanley in oktober gekoppeld had, maar Rose had die anderen te min gevonden, had hun volgende uitnodigingen afgeslagen, en wachtte

nog steeds haar tijd af, en dat betekende dat Stanley een ridder was die over een verlaten terrein ten aanval trok, al ontwaarde hij overal spookvijanden. Roses gevoelens ten aanzien van hem waren niet veranderd, maar ze verkoos Stanleys gezelschap boven de eenzaamheid van haar kamer of het na het eten met haar ouders naar de radio luisteren, dus zei ze zelden nee als hij haar een avond mee uit vroeg, nam ze elk aanbod aan om te gaan schaatsen, bowlen, dansen (ja, hij kon fantastisch dansen), om samen naar een Beethovenconcert te gaan in Carnegie Hall, naar twee Broadway-musicals en diverse films. Ze kwam er al snel achter dat drama geen effect had op Stanley (hij dommelde in bij *The Song of Bernadette* en *For Whom the Bell Tolls*), maar dat zijn ogen bij komische films onveranderlijk geopend bleven, bij *The More the Merrier* bijvoorbeeld, een smakelijk niemendalletje over de woningnood in Washington tijdens de oorlog dat hen beiden aan het lachen maakte, met Joel McCrae (zo knap) en Jean Arthur (een van Roses favorieten) in de hoofdrollen, maar het was iets wat door een van de andere acteurs gezegd werd dat de grootste indruk op haar maakte, een zinnetje uit de mond van Charles Coburn, die een Cupido-achtige figuur speelde in de gedaante van een oude Amerikaanse dikzak, en dat hij steeds bleef herhalen, de hele film door: *een frisse, aardige, keurig nette jongeman* – als ware het een vaste formule waarmee de deugden werden geprezen van het soort echtgenoot dat iedere vrouw zich mocht wensen. Stanley Ferguson was aardig, keurig netjes en nog steeds betrekkelijk jong, en als fris betekende eerlijk, hoffelijk en oppassend, dan was hij dat ook allemaal, maar Rose was er allerm minst van overtuigd dat dit de deugden waren die ze zocht, niet na de liefde die ze had gedeeld met de gedreven en onvoorspelbare David Raskin, een liefde die bij tijd en wijle vermoeiend geweest was, maar wel levendig en altijd onverwacht in haar telkens veranderende vorm, terwijl Stanley zo zachtvaardig en voorspelbaar, zo degelijk leek, en daarom vroeg ze zich af of zo'n stabiele inborst uiteindelijk een deugd was of een gebrek.

Daar stond tegenover dat hij zich niet opdrong, en geen kus van haar verlangde waarvan hij wist dat ze die niet wilde geven, al was het inmiddels zonneklaar dat hij gek op haar was en hij zich elke keer dat ze bij elkaar waren moest bedwingen om niet aan haar te komen, haar niet te kussen en zich niet aan haar op te dringen.

Daar stond tegenover dat hij toen ze hem vertelde hoe mooi ze Ingrid Bergman vond, met een geringschattend lachje reageerde, haar in de ogen keek, en doodkalm zei dat Ingrid Bergman niet aan haar kon tippen.

Daar stond tegenover dat hij op die koude dag in de laatste week van november zomaar onaangekondigd in de studio van Schneiderman was verschenen en zijn portret had willen laten maken – niet door Schneiderman, maar door haar.

Daar stond tegenover dat haar ouders hem met goedkeuring bezagen, evenals Schneiderman, en dat zelfs Mildred, de hertogin van Kakkestein, haar instemming betuigd had met de opmerking dat Rose het een stuk slechter had kunnen treffen.

Daar stond tegenover dat hij wel degelijk zijn bevlogen momenten had, onverklaarbare buien van uitgelaten vrolijkheid als er tijdelijk iets in hem vrijgelaten werd en hij in een gekscherende, onvervalste grapjas veranderde, zoals die avond toen hij zich bij haar ouders in de keuken voor haar uitsloofde door met drie rauwe eieren te jongleren, ze in een snelle opeenvolging van handelingen ruim twee minuten in de lucht wist te houden voordat er een op de grond kapotviel, waarna hij met opzet ook de andere twee kapot liet vallen, en zich voor de rommel verontschuldigde met een komisch schouderophalen en één enkel woord: Oeps.

Ze zagen elkaar in de loop van die vier maanden een of twee keer per week, en al kon Rose Stanley haar hart niet schenken zoals hij het haar had gedaan, ze was hem niettemin dankbaar dat hij haar van de grond had opgeraapt en weer overeind had geholpen. Als alles bij het oude was gebleven, dan had ze best een tijdje zo door willen gaan, maar net toen ze zich bij hem op haar gemak begon te voelen, plezier begon te krijgen in het spel dat ze samen speelden, veranderde Stanley opeens de spelregels.

Het was eind januari 1944. In Rusland was het beleg van Leningrad dat negenhonderd dagen had geduurd net geëindigd; in Italië waren de geallieerden bij Monte Cassino door de Duitsers ingesloten; in de Stille Oceaan stonden de Amerikanen op het punt een aanval in te zetten op de Marshall Eilanden; en aan het thuisfront, aan de rand van Central Park in New York City, deed Stanley Rose een huwelijksaanzoek. Boven hen straalde de zon aan de winterse hemel, de wol-

keloze lucht was van een diep en glinsterend blauw, het kristallijnen blauw dat New York alleen op bepaalde dagen in januari overspoelt, en op die zonovergoten zondagmiddag, duizenden kilometers verwijderd van het bloedvergieten en de slachting van de oorlog waar maar geen eind aan kwam, zei Stanley tegen haar dat het trouwen moest worden of niets, dat hij haar aanbad, dat hij nog nooit zoiets voor iemand had gevoeld, dat zijn hele toekomst van haar afhing, en dat hij haar als ze hem afwees nooit meer zou zien, dat de gedachte om haar weer te zien dan gewoon te veel voor hem zou zijn, en hij daarom voorgoed uit haar leven zou verdwijnen.

Ze vroeg hem een week bedenktijd. Het kwam allemaal zo plotseling, zei ze, zo onverwacht, ze moest er even over nadenken. Natuurlijk, zei Stanley, neem gerust een week om erover na te denken, hij zou haar de volgende zondag bellen, over een week, en toen, vlak voordat ze uit elkaar gingen, bij de ingang van het park in Fifty-ninth Street staande, kusten ze elkaar voor het eerst, en voor het eerst sinds ze elkaar kenden, zag Rose tranen in Stanleys ogen glinsteren.

Het vervolg was natuurlijk al lang geleden geschreven. Het staat niet alleen opgetekend in de alomtvattende, geautoriseerde editie van *Het boek van het aardse leven*, maar is ook te vinden in de Manhattan Hall of Records, waar het register ons laat weten dat Rose Adler en Stanley Ferguson op 6 april 1944 in de echt zijn verbonden, precies twee maanden voor de geallieerde invasie in Normandië. We weten dus wat Rose heeft beslist, maar hoe en waarom ze tot haar beslissing kwam, was een ingewikkelde kwestie. Tal van elementen speelden daarbij een rol, stuk voor stuk werkend in samenhang met en in tegenstelling tot de andere, en omdat ze tegenover alle in tweestrijd stond, bleek die week een ware martelgang voor Fergusons toekomstige moeder. Eén: Omdat ze Stanley als een man van de wereld kende, schrok ze terug voor de gedachte hem nooit meer te zien. Hij was op Nancy na, nu hoe dan ook haar beste vriend. Twee: Ze was al negenentwintig, jong genoeg om nog als jong te worden gezien, maar niet meer zo jong als de meeste bruidjes in die tijd waren, aangezien het voor meisjes niet ongewoon was om zich al op hun achttiende of negentiende in een bruidsjurk te hullen, en het laatste wat Rose wilde was ongetrouwd blijven. Drie: Nee, ze hield niet van Stanley, maar het was een vaststaand feit dat niet alle huwelijken uit liefde een succes